

מי האיש החפץ חיים

(על הגאון הכהן הגדול רבנו ישראל מאיר הכהן, ה'תקצ"ט
– ה'תרצ"ג, המכריע לקבלת הראי"ה על עצמו את על
הרבנות)

מפלאה מאד היא קביעות חותם השפעתו של רבנו הגאון ה"חפץ-חיים" וזכר
צדיק לברכה, במהלך חייה הפנימיים של היהדות בדורנו: גם בפסוק וברור
הלכות למעשה בשדרותיה הרחבות, גם בחדוש של הדרכותיו-תוכחותיו
לנקיות הדבור וחיובה התורני בין אדם לחברו, גם בחדוש-מפנה של עבודת
העיון והלמוד ההלכותי בין העוסקים בזה, ועל הכל ברשם אישיותו הטהורה
והחזקה, חסרת הרשמיות הצבורית ומלאת יחס החיוביות לכל חוגי שלמות
היהדות. כדי לקבל את אמתת הארתה הנשמטית של תופעה כפירה כזו,
המתגלית ממערכות אותם הצדיקים, רועי ישראל ומאוריו, שהקדוש-ברוך-הוא
שותלם בדור ודור¹, יש להשתדל לעמד על הבחנת מהות שרשה הכללי,
היסודי, ואף מתוך כך יש להמשיך לאמתותם גם את ההסתכלות וההערכה,
הספור וההדרכה, בפרטי עניניו, במדות ובמעשים, בין אדם לחברו ולמקום,
בברור הלכה ובכוון למוד.

1. יומא לח:

"אשר יקרא לו האדם – הוא שמו"², זה שמו הנודע בישראל ונקבע לדור ולדורות: ה"חפץ-חיים". זה שם ספרו, מפעל-חיו, הראשון, ששמו האישי, הפרטי, מסתתר ונעלם בו, – ובו מופיע שרש מהות אישיותו ופעליו. הספר והמפעל: הלכות אסור לשון-הרע ורכילות ומעלת שמירת-הלשון, להלכה ולמעשה, בדיון, ברור והחלטה, בהתעוררות הסברה ותוכחה (בלשונו שם: הוכחה³). את יסודו ושרשו של מפעל-קדש זה מגלה הוא בהקדמת הספר: "נראה פשוט שהטעם שהחמירה התורה כל-כך בזה העוון, משום שמעורר בזה את המקטרג הגדול של כלל-ישראל"⁴, "ומזה נובל לידע את גדל החרבן שמחריבין בעלי הלשון את כלל-ישראל". מתוך הדאגה לשלמות הקיום של כלל-ישראל ולבטול הקטרוג עליהם, להמשכת השראת השכינה עליהם בשלמות היהדות וההליכה בדרכי-ד', שמתעכבת על-ידי לשון-הרע של שנאת-חנם, בהיותם אגדות אגדות, – מתגלה עקר יסודו של המפעל הגדול של הטפול בשמירת הלשון הישראלי, בברור הלכותיו וקביעתן, בהשפעה המוסרית והדרכתית, בדגמה האישית ורשומה. הדאגה לכלל-ישראל ולשלמות קדשת חיו מופיעה היא כתפקיד שהטל עליו, כשליחות דורית: יש לגנות את הדבור הישראלי, לסדר כתורה וכמצוה את ההדברות בין בני עמ'ד', לכונן כהגן את רוחם הממללית, ובזה את נפשם החיה⁵, להעמיד על מכונה את שעור-הקומה של כנסת-ישראל כלה, לכל חלקיה ולכל סדר עבודתה בקדש, – "קדם הגאולה". גאוני "ירושלים דליטא"⁶ הרגישו כבר אז בהערכת

2. על-פי בראשית ב, יט.

3. המחייבת את יכולת הבירור וההוכחה כתנאי בחיוב מצות הוכח תוכיח (ע' רש"י בראשית כד, יד, מד; לא, לו, מב). מובא גם לעיל חלק א, מאמר מז "לימוד תורה, אמונה ואהבת ישראל", וכן להלן במאמרים: פז "לאהבת אמונתנו"; צג "דברים על מכונם", סע' א. ובהערת הרצי"ה לשו"ת דעת-כהן סימן ד (עמ' תלב). וע' הערות שכתב רבנו, מובאות בשיחות הרצי"ה דברים עמ' 479, הע' 179.

4. ע' עוד להלן מאמר צא "ליושר הלכות והליכות", פרק ב.

5. בראשית ב, ז ותרגום אונקלוס שם.

*6. כינוי רגיל אז לעיר וקהילת וילנא.

הסכמותיהם: "הפהן המורה לכל עם-ד' בכל ההלכות החמורות הללו פיד ד' הטובה עליו" "אשר רוח ד' דבר בו".⁷

מתוך היסוד הקדוש הזה נמשכות תולדותיו של צדיק, לפי שלמות טבעיות ^{אוצר החכמה} נשמתו הנשגבה, כמו בספר "משנה-ברורה", למען "קיום התורה, חיי עולם אשר נטע ד' בתוכנו, האמה הישראלית, שהיא המחיה אותנו לנצח", ובראותו "בעני ועמל ישראל" לברר הלכה למעשה בארח-חיים, – פן ב"אהבת-החסד", על חיוב מצות גמילות-חסד איש לרעהו, בממון, בגוף ובנפש, ברור הלכותיו וקביעותו, הסברת מוסריהן ודגמאיותן, וכן בספרים המיעדים להדרכת הלכות והתעוררות תוכחות, לחלקים מישראל הנמצאים במצבים מיוחדים בפזורי הגליות, "מחנה-ישראל" לחילים שבמערכות הצבאות, ו"נדחי-ישראל" למהגרים בארצות מרחקים במעוטי יהודים. פן ספרו "שם-עולם" על שמירת השבת ועל למוד התורה והחזקתה, מתוך מגמת קיום חפץ ד' שבאהבת החסד, בהתגלותה בקדשת התורה, לכל גוניה ומלואיה, כמבאר שם בספר בהקדמתו, וכן שאר ספרי הדרכותיו-תוכחותיו, "תורה-אור", "חומת-הדת", "חובת-השמירה", "גדר-עולם", ועוד כהנה בחברות, במאמרים ובאגרות, כלם נמשכים ונובעים מאותו בית-האב האחד, ממקור-הקדש של רוממות הנשמה, המוארה בקדשתה האלהית של כללות ישראל והתגלותה בתורה בכל אשר יעשה וחי. "רצה הקדוש-ברוך-הוא לזכות את ישראל, לפיכך הרבה להם תורה ומצוות"⁸, וברצונו הנשמתי של רבנו ישראל מאיר הפהן זכרונו לברכה, ההולך בדרכיו של הקדוש-ברוך-הוא ודבק במדותיו, לזכותם של בני עם-ד' בשלמות קיומם וחיית תורתם, לפיכך נסתעפו ונמשכו כל דברי קדשו של אותו צדיק בכל פרטי טפוליו בחזוק תורה ומצוות, אמונה וקדשה, ושאר עניני ישראל.

7. על-פי שמואל-ב כג, ב.

8. משנה מכות כג:

9. ספרי דברים מט. שבת קלג:

במשך שנים אחדות, אחרי ראשית הופעת אותם ספריו היסודיים, שבשמן הוא נקרא, אחרי שנקבעה לו הזכות הכפולה, שמן השמים הסכימו עליו, ונתקבל ונקבע להיות המסדר את טהרתה הפנימית של הלשון בישראל, ממקורותיה של התורה, והפוסק ומברר הלכות בה ובכל מערכת "ארח חיינו", היא עלתה ונשתלשלה במעלה המיוחדת בקדש: מעלת התורה וחדוש הפנאת גדולה, בלמוד ועיון, אל מול התוחלת והצפייה וההתכוננות לגאולה וישועת-עולם בבנין בית-ישראל בארץ-חיי הקדושה. אז התחיל מפעל-הקדש של בצור חיי-היהדות הפנימיים ושכלולם, בשיא רוממותו, בגדול התורה וכוונתו מחדש אל מול הגאולה מהגלות ובנין עם-הקדש בארץ הקדש והמקדש: העבודה העצמית הנאדרה וההשפעה על אחרים ללמד וללמד, לעסוק ולברר בהלכות עבודת המקדש. ה"הלכתא למשיחא" חזרו ונתפסו כ"הלכות למעשה". כמה מגדולי ישראל, בדורותינו אלה, עשו להם הכנות מיוחדות לקבל בהן את פני המשיח. יש מהם שהתכוננו לקראתו בבגדי-הדר מיוחדים, או בענייני-כבוד מיוחדים שבבנינים וברהיטים ובכלים, ויש מהם שהתכוננו לכך בהכנות רוחניות מיוחדות של עמקות האמונה ורפוי הקדשה. רבנו ישראל מאיר הכהן זכר צדיק לברכה פעל ה"חפץ-חיים" וה"משנה-ברורה", התכונן אל ביאת המשיח, מתוך חיוניות אמונתו הישראלית, – בלמוד התורה וברורה, לשמירתה וקיומה, להלכה-ולמעשה, של עבודת המקדש. והפנאת-תורה זו, והתכוננות-למשיח זו, נתגלתה וגמשכה מתוך שלמות האמונה ופקיחות-עינה: לראות את המעשה האלהי הגדול המופיע בשובנו החדש בארצנו, בבנין שממותיה ומטע נשמותיה, בקבוצ גליותינו ושיבת בניה לתוכה, לראשית צמיחת קרן הישועה בקץ המגלה. סח לי בנו הגאון¹⁰ רבי אריה ליב זכר צדיק לברכה: בשנות

10*. כך כותב ה"חפץ-חיים" זכר צדיק לברכה: "בני הגאון רבי לייב שליט"א" [במכתב לרבנו (בנספחות לאגרות-לראי"ה, אגרת 27; צילום כתב-היד בספר ליקוטי-הראי"ה א, עמ' 342), וכן מובא בלנתיבות-ישראל חלק א מאמרים: ו "התורה והגאולה" הע' 27; מא "לבירורה של הליכת גאולתנו"; מב "עוד להליכות גאולתנו"; מה "הכל מעלין לארץ-ישראל", ולהלן מאמר מז "חייב שעה וחיי עולם", הע' 229; מאמר פד "שלום במרומים שלום על ישראל"].

הממין – של המאה הקודמת¹¹, – בתחלת התרחבות הפעלה הישובית של "חובבי-ציון" והתרבות המושבות לעבודת האדמה בארץ-ישראל, לקחני אבא ואמר לי: "ליב'ל, אתה רואה, הנה זה מתחיל המעשה... ובכן הלא אנחנו כהנים, אני ואתה וגיסך רבי אהרן¹², וצריכים להיות כבר מוכנים לדעת בברור הלכה למעשה, ונמצא לנו עוד כהנים, ועלינו להתחיל לעסוק כראוי בלמוד וברור הלכות קדשים", – ומתוך כך באה ונמשכה כל אותה ההתאמצות והתעמולה הגדולה שלו בין תופסי התורה לעסוק בענייני הלכות "קדשים". גאונות-התורה לאמתתה, שהתגלתה בברורי ההלכות שבספרי "חפץ-חיים" ו"משנה-ברורה", נמשכה ובאה אז, – בתוספת מעלות הקדש – בברורי "לקוטי-ההלכות", שבדגמת הרי"ף שלשאר חלקי הש"ס, ו"אספת-זקנים", המפרשים הראשונים, לסדר קדשים, ובאורו ל"תורת-כהנים" (הספרא), שסדרו והופיעו על-ידו. חלק-התורה הנה, שעסק למודו וברורו היה עד הנה ענין רק ליחידים מתופשי התורה, נעשה מכאן נחלת רבים בצבוריות הלמדנית, וזרמי משא-ומתן-של-הלכה, במרחבי החדוש ומעמקי הסברה, הפנו אל הקדש והמקדש ועניניהם. אותה הדאגה וההשתדלות לשמירת כלל-ישראל ושלמות קיומו, בטוהר-הקדש של לשונו ובברור כל ארח-חיו, הכולל את כל אישיו הפרטיים כלם, סימה בזה חותם תעודתה, בהשלימה את מערכת העסק בתורה, הגדלתה והאדרתה, בפתחי השערים המצינים בהלכה¹³, עם מקצוע חכמתה של תורה, אשר בהיותו שיף למשיחא, ואתו לשלמות קדשת חיי האמה וארצה, נעזב וגזנח מהם במשך דורות של גלות, – ובהפנותה את מחשבתם וכשרונם של חכמי תורה, דורשיה והוגיה, ביודעים ובלא יודעים, לעמית צפית הישועה והגאולה והתקרבותה, בבנין ציון וירושלים, בשיבת ישראל למקומם ולישובם, בתזרת השכינה שמה ושכלול היכלה.

11. היה זה בעת הקמת המושבה "ראשון לציון", בשנת ה'תרמ"ב.

12. רבי אהרן הכהן מחבר ספר "עבודת-הקרבת".

13. ברכות ח.

אז נפגש ה"חפץ-חיים" עם אדוני אבי מורי ורבי הרב זכר צדיק לברכה, ואז נדברו יראי ד' תרי כהני דמסיעי אלה לקביעות ההתעסקות ההדדית המשתפת בהלכות מקדש וקדשיו. אמנם לעמת שאלת מנוי הרבנות של אדוני אבי מורי ורבי הרב זכר צדיק לברכה, הכריע ה"חפץ-חיים" זכר צדיק לברכה ודרש ממנו בהחלט שיקבלנה, ואפלו אם משום טרדת הצבור ואחראיותה תגרם דחיה בקביעות עבודת-הקדש המדברת. אותה הדאגה הנשמטית לכלל-ישראל ומגמת חפץ-חיו הקדוש החליטה בחכמת-צדקו, "בהריחו ביראת-ד'"¹⁴, את החיוב וההכרח החיוני של הכנת המנהיגות התורנית לכלל-ישראל, המכוננת ועולה אל המקום אשר בחר ד', למלוא הדברים הנאמרים באמת על-ידי נביאיו הטובים בקדוש תקומתם הממשית של העם והארץ באור תורה ונר מצוה באחרית הימים. ומכאן ידידות-הקדומים שביניהם מאז, ומכאן ההסכמה הגדולה ל"לקוטי-ההלכות" שחתם עליה הגאון האדר"ת זכר צדיק לברכה, וכל עצם סגנונה-לשונה בשלהבת-קדש של הצפייה לישועה והתכוננות למקדש, הוא כלו של אדוני אבי מורי ורבי הרב זכר צדיק לברכה¹⁵. אותה אחיות-הנשמה הכלל-ישראלית, הנשגבה בקדש, למן ראשית עגינה בטהרת הדבור וההדדיות האישית, עד אחריתה בהשלמת עבודת התורה ושכלול קדושה, מתוך ודאיות הראיה האמונית את "תחלת המעשה" האלהי שבהתחדשות ישובה הממשי של ארצנו, היא-היא שראתה מתוכה "באובנתא דלבא"¹⁶, כמו את ענין ההלכה-למעשה שבהלכתא למשיחא, של עבודת המקדש, כן את ערך הממשיות הצבורית, שבכל ההלכתא דמשיחא וצפיית הופעתו, לענין הנהגת האמה וישוב ארצה.

14. על-פי ישעיה יא, ג.

15. ראה סיפור המעשה ב"שיחות הראי"ה" עמ' קכג-קכד, וכן להלן במאמר ד "הגאון האדר"ת" הע' 15, ובמאמר מז "חיי שעה וחיי עולם" בהערת רבנו מס' 230.

16. מגילה כד: עבודה-זרה כח:

סח לנו הרב ר' יעקב שורקין¹⁷, מחשובי תלמידיו בישיבתו בתורה ויראת-שמים: כלפי התלבטותו של בחור על-דבר ההכרח להתגייס לעבודת הצבא¹⁷ אמר ה"חפץ-חיים" זכר צדיק לברכה: "הלא הנה עוד מעט בא המשיח, ותהיה מדינה יהודית, ויהיו לנו משטרה יהודית וצבא יהודי, ויהיה צורך לדעת להחזיק נשק, – האם אז תלך להתלמד את זה? הנה עכשו יש לך ההזדמנות לכך". אותה הרגשת הממשיות וההתכוננות הנפשית של קדשת חיי ישראל ותורת אלהיו לעבודת המקדש והלכות קדשיו – ולהנהגת האמה כלה ומשמרת קיומה בארץ חיה ונחלתה האלהית.

סח לי הרב ר' יצחק הוטנר שזכה לשמע פעם או פעמים מאחורי הפרגוד את שיחתו הפרטית של ה"חפץ-חיים" זכר צדיק לברכה לפני רבנו-של-עולם, שהיה טוען לפניו, בתקופת-השנים האחרונה, במשך שעה מסימת באמצע הלילה, על צרות ישראל, ירידת היהדות, והתעכבות הגאולה. זאת הכלל-ישראליות התורנית, היא ממלאה לו את כל הנשמה כלה ואת כל עצמיותו לפנות בדחיפות-אחראיותה, כמו אל אישי ישראל ואל לומדיו כן אל השם-יתברך אלהי ישראל ובורא העולם ומנהיגו, ומעוררת ומחייבת לדרש ולתבע ממנו באפן מיוחד למען עמו ונחלתו ותורתו ושמו הגדול.

וכמו בראשונה ספרו-מפעלו לזקוק דבורם של ישראל, לשלמות הכלל, לקדשת יומו, להכשרת הגאולה, ומתוכו ובהמשכו לשכלול עסק התורה עם ברור דרך המצוה, כן באחרונה¹⁸ היה מאמרו "צפית לישועה", לאמונתה ולבטחונה, לרוחניותה ולממשיותה, גלוי אותו המקור הנשמתי של השלמות

17א. הרב יעקב משה שורקין, ר"מ בישיבת רבנו חיים ברלין בניו-יורק. ט"ז שנה למד בישיבת ראדין. נפ' ה'תשכ"ג. ע' עליו "פרקי תולדות הגרי"מ שורקין", לייקווד ה'תשס"ב. נדפסו ממנו "שיעורי רבי יעקב שורקין" על כמה מסכתות.

17. הצבא הרוסי.

18. מאמרו האחרון של החפץ-חיים.

היהדותית הטבעית הפנימית הקדושה. אמר אדוני אבי מורי ורבי הרב זכר צדיק לברכה על ה"חפץ חיים" זכר צדיק לברכה: הוא יהודי טבעי פראוי.

"הצפיה כוללת גם שימת-עין תדירית, גם באין שום יחש של הכרה גלויה ¹²³⁴⁵⁶⁷ חיצונית אל הישועה, וגם שבכל עת מצא של איזו הערה, שיראה שראוי לעשות איזה דבר לישועה, יחיש פעלתו" (עין-איה שבת לא.¹⁹, "עולת-ראיה" [א], עמוד רעט).

ואמר רבי פנחס בשם רבי ראובן (קהלת-רבה ג, ט), שצפית הצדיקים לישועתו של הקדוש-ברוך-הוא היא לא של בעלי-מחלקת ולשון-הרע וכל רעות ולא מריבות וחסמים.

וכמו לעמת כל דינו של אדם במשפט העליון, ששואלים אותו²⁰ על אמונת משאו-ומתנו והתעסקותו התורנית, ומתוכן על צפיתו לישועה, כן לימי דינו האמים האלה²¹, כאשר הננו נשאלים על זה כלנו, כל בית ישראל ותופשי תורתו, מאירים לנו אורות התשובה בבית קדשת טבעיותנו וחיותנו בהדרגת חפץ-חיים הישראלי, ויתרון זכותו הרוממה, ממקור טהור ומשמרת דעתו של הכהן הגדול הרב הדומה למלאך ד' צבאות²².

(במלאת אחת-עשרה שנה לפטירת ה"חפץ חיים")

"הצפה", יום ג', כ"ד באלול ה'תש"ד, עמ' 7)

19. פרק ב אות קסד.

20. שבת לא.

21. עיצומם של ימי שואת יהדות אירופה בידי עמיה.

22. מועד-קטן יז.